

بررسی کاستی‌های نظام آموزشی در حوزه اقتصاد (مقایسه‌ی تطبیقی سرفصل فعلی با سرفصل جدید)

روح‌اله شهنازی^۱

مجتبی پناهی^۲

تاریخ پذیرش: ۹۵/۸/۲۵

تاریخ دریافت: ۹۵/۸/۱

چکیده

نظام آموزشی در حوزه اقتصاد در کشور ایران به دلایل متعددی از جمله فقدان واقع‌گرایی در آموزش علم اقتصاد، نداشتن پیوندهای معنادار با واقعیت‌ها و هنجارهای بومی کشور، داشتن ساختار آموزشی مشابه با ساختار آموزشی علم اقتصاد نئوکلاسیک و رویکردهای مشتق آن که در دنیا با چالش‌های اساسی روبه‌رو شده، سیطره رویکردهای روش‌شناسی مبتنی بر ریاضیات (صوری شدن و فرمالیسم)، کمبود مباحث اسلامی در سرفصل‌ها و حاشیه‌ای شدن مباحث اقتصاد اسلامی، در سال‌های اخیر با مشکلات اساسی روبه‌رو بوده است. لذا شورای تحول در علوم انسانی در صدد اصلاح این برنامه آموزشی برآمده و سرفصل‌های پیشنهادی جدیدی ارائه داده است.

در این مقاله به بررسی سرفصل‌های پیشنهادی برای رشته اقتصاد از طرف شورای تحول در علوم انسانی و همچنین مقایسه این سرفصل‌ها با سرفصل‌های فعلی رشته اقتصاد پرداخته شده است. شیوه کار در این پژوهش، به این شکل بوده که ابتدا تعداد ۱۵ شاخص در حوزه تئوریک آموزش اقتصاد و حوزه ارتباط با واقعیت اقتصاد استخراج شده و بر طبق این شاخص‌ها دو سرفصل جدید (سرفصل‌های پیشنهادی شورای تحول و ارتقاء علوم انسانی) و فعلی امتیازدهی و بررسی شده‌اند. طبق نتایج به دست آمده در اکثر شاخص‌ها برنامه آموزشی جدید نسبت به برنامه آموزش فعلی پیشرفت‌هایی را داشته است اما این پیشرفت چشمگیر نبوده و تا نقطه مطلوب فاصله زیادی دارد.

کلمات کلیدی: آموزش اقتصاد، برنامه آموزشی، تحول در علوم انسانی، اقتصاد ایران.

طبقه بندی JEL: I20, I21, C16

^۱ - rshahnazi@shirazu.ac.ir

^۲ - m.shariatjavid@gmail.com

^۱ - استادیار بخش اقتصاد دانشگاه شیراز

^۲ - دانشجوی کارشناسی ارشد بخش اقتصاد دانشگاه شیراز

مقدمه

بررسی اسناد و مدارک موجود، نشان می‌دهد که بیش از یک قرن از سابقه تولید و انتشار معرفت علمی در حوزه اقتصاد و حدود ۷۰ سال از شکل‌گیری برنامه آموزش رسمی دانشگاهی در ایران سپری می‌شود و سابقه تولید و انتشار دانش اقتصاد به صورت دانش مدون و محصول عصر نو، از سابقه آموزش دانشگاهی علوم جدید در کشورمان بیشتر و عمیق‌تر است (درخشان، ۱۳۸۱: ص ۲۳). اگر وقوع انقلاب صنعتی و شکل‌گیری نهضت علمی در اروپا را منشأ زایش علم اقتصاد در جهان بدانیم، شکاف معرفت علمی در حوزه اقتصاد در ایران و کشورهای پیشرفته نزدیک به دو قرن است و آغاز رسمی آموزش اقتصاد در ایران با بیش از دو قرن تأخیر همراه بوده است. این تأخیر قابل توجه در مواجهه علمی با دگرگونی‌های اقتصادی جامعه در عرصه نظر و عمل سبب شد تا همواره جامعه ایران موضعی منفعل در زمینه نظریه پردازی و عملیاتی کردن دستاوردهای علمی دانش اقتصاد اتخاذ کند. در چنین فضایی، فرایند بومی‌سازی دانش اقتصاد و تولید علم با تأخیر دنبال شد و به رغم تلاش‌های صورت گرفته در قرن گذشته، ظرفیت دانش اقتصاد ایران که محصول نظام آموزش رسمی کشور بود نتوانست خود را به مرز دانش در این حوزه نزدیک سازد و به تبع آن، تعدیل در نظریه‌های وارداتی با هدف متناسب سازی آن با الزام‌ها و وضعیت داخلی همواره یکی از عرصه‌های چالش برانگیز کارکرد نظر و عمل در اقتصاد ایران بوده است.

با توجه به کاستی‌های نظام آموزش در حوزه علوم انسانی و در پی فرمایشات مقام معظم رهبری مبنی بر ضرورت تدوین و اجرای برنامه تحول و ارتقاء علوم انسانی و لزوم بازنگری در اهداف، سر فصل‌ها و محتوای دروس رشته‌های علوم انسانی دانشگاه‌های کشور، برنامه بازنگری دوره کارشناسی رشته اقتصاد در اولویت کارگروه اقتصاد شورای تحول قرار گرفت و پیش نویس برنامه جدید دوره کارشناسی علوم اقتصادی براساس محورهای زیر در اوایل سال ۱۳۹۱ تدوین گردید.

۱. تقویت دروس اقتصاد اسلامی
 ۲. تقویت دروس کلیدی همچون اقتصاد خرد، اقتصاد کلان و اقتصاد سنجی
 ۳. تقویت دروس مرتبط با اقتصاد ایران
 ۴. معرفی دروس بین رشته‌ای که قدرت تحلیلی دانشجو را افزایش دهد همچون حقوق برای اقتصاد، سیاست برای اقتصاد، اخلاق و فلسفه برای اقتصاد
 ۵. معرفی دروسی که توان نقد نظام سرمایه‌داری را تقویت کند
 ۶. تقویت آگاهی دانشجو از تحولات جاری در اقتصاد جهانی
- این مقاله می‌کوشد در بخش نخست، ضرورت تحول در سیستم آموزش اقتصاد و بومی‌سازی اقتصاد را بررسی کند و در بخش دوم، با استخراج شاخص‌هایی در حوزه تحول در دروس اقتصاد به

بررسی دو برنامه آموزشی فعلی و جدید (سرفصل‌های پیشنهادی شورای تحول و ارتقاء علوم انسانی) پردازد.

۱- ضرورت تحول در سیستم آموزش اقتصاد و بومی‌سازی اقتصاد

علوم انسانی در ایران، کارآمدی لازم را جهت پیشبرد نظام علمی و معرفتی منطبق با ساختارهای دینی و ویژگی‌های بومی را ندارد. در برخی شاخه‌ها از جمله علوم اجتماعی توسعه‌ای رخ نداده است و در شاخه‌های دیگر توسعه‌ی مطلوب صورت نگرفته است؛ لذا آنچه امروزه از آن به عنوان «تحول در علوم انسانی» یاد می‌شود، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر بوده و پیگیری این مهم، یکی از الزامات پیشرفت علمی و به دنبال آن پیشرفت در سایر عرصه‌هاست. اغلب کشورهای پیشرفته همواره کمیته‌ای از برجسته‌ترین متخصصان رشته‌های برنامه‌ریزی آموزشی و رشته‌های مرتبط به آن را مامور می‌کنند که بشکلی پیوسته و منظم به مطالعه فرازاها و فرودهای نظام آموزشی پرداخته، طرح‌های اصلی خود را برای شورای عالی سیاست‌گذاری آموزشی ارسال دارند. زیرا آنها به این باور رسیده‌اند که اصلاح نظام آموزشی پشتوانه شکوفایی علمی و حل مشکلات عملی است (گال، ۱۳۸۲). جامعه‌ای که نظام آموزشی‌اش اصولی باشد، مسائل مربوط به ثروت و اقتصادش نیز حل خواهد شد، زیرا فقر و بی‌سوادی بالاترین پیوند علی و معلولی را دارا هستند (گالبرایت^۱، ۱۹۹۱). ارزیابی و کنترل مفاد، روش‌ها، متون و نگرش‌های آموزش و پژوهش علمی مورد تأکید متخصصان برنامه‌ریزی آموزشی است. به عبارت دیگر یکی از لوازم کارآمدی و موفقیت برنامه آموزشی ارزیابی علمی آن در دوره‌های معین می‌باشد. بررسی وضعیت اولیه نظام آموزشی، کنترل یک دوره آزمایشی، محاسبه هزینه‌های کلی (هزینه‌های صریح و هزینه‌های فرصتی) و تحلیل آثار و واکنش‌های مربوط به آن از عناصر ارزشیابی علمی یک برنامه آموزشی به حساب می‌آیند (ولف^۲، ۱۹۸۴).

براساس مطالعات، آموزش استاندارد و کارآمد در اقتصاد و در بسیاری از دیگر علوم انسانی و اجتماعی بر پایه‌های یک فلسفه بخصوصی استوار است که بدون توجه به آن پایه‌ها، محقق نخواهد شد. از مهم‌ترین این پایه‌ها، یکی درک و معرفتی ماهیت یک زندگی مطلوب است که غرض از آموزش رسیدن به آن است. دوم درک و معرفتی خود انسان است، زیرا که آموزش برای انسان و در مورد انسان است. سوم، شناخت ماهیت جامعه می‌باشد، زیرا آموزش و پرورش یک فرایند اجتماعی است و آثار و بازخوردهای وسیع اجتماعی به همراه دارد. و سرانجام درک و شناخت واقعیت نهایی،

1 - Galbraith

2 - Wolf

یا علت و العلل هستی، زیرا هدف غایی همه ابزارهای شناخت و همه مکاتب آموزش و پرورش نفوذ و درک قلمرو آن می‌باشد (نلر، ۱۳۸۰). به عبارت دیگر آموزش کارساز اقتصاد محدود به شکل‌گیری مجموعه‌ای فنی، تجربی و علمی محض تحویل نگردیده، بلکه در ورای آن پیوندهای جدا نشدنی متافیزیکی مطرح است که عدم توجه به آن‌ها منجر به بروز نارسایی‌هایی در فرایند و کارکرد برنامه مربوطه خواهد شد.

همچنین نظریات در حوزه آموزش اقتصاد تاکید فراوانی بر بومی‌سازی نظریات اقتصادی و در نظر گرفتن مقتضیات بومی دارد که در آموزش اقتصاد در ایران جایگاهی ندارد. تأخیر در ورود و بومی‌سازی دانش اقتصاد در ایران، نه تنها روند تکامل، شکل‌گیری و نظریه پردازی اقتصاد را تحت تأثیر قرار داد، بلکه جریان رشد خوشه‌ای و خلق گرایش‌های مرتبط را کند ساخت؛ به طوری که به رغم ظهور و بروز گرایش‌های متنوع در دانشگاه‌های گوناگون کشورهای صنعتی، ایجاد و خلق گرایش‌های جدید در نظام آموزش رسمی اقتصاد در ایران بسیار کند و توأم با تأخیر بود و به استثنای چند گرایش مطرح مانند گرایش نظری و بازرگانی در مقطع کارشناسی، گرایش‌های تجارت بین‌الملل، منابع پول و بانک در مقاطع کارشناسی و دکتری، روند خلق گرایش‌های جدید و تنوع بخشی به آنها در دستور کار قرار نگرفت و این امر سبب شد تا برخی گرایش‌ها به ویژه گرایش‌هایی که با مسائل اقتصادی اجتماعی ارتباط دارند، مانند تاریخ تحولات اقتصادی، اقتصاد سیاسی و گرایش‌هایی از دانش اقتصاد که آمیزه‌ای از مقولات وصفی و ارزشی هستند، نظیر اقتصاد اسلامی (به دلیل سیطره آموزه‌های اقتصاد کلاسیک که به طور عام به کاربرد روش‌های کمی، آماری و ریاضی تمایل دارد و به وسیله دانش‌آموختگان دانشگاه‌های غرب به ویژه مراکز دانشگاهی آمریکا توصیه و ترویج می‌شود)، به طور جدی مورد بی‌مهری و در حاشیه قرار گیرد (احمدی، ۱۳۸۹). امروز با گذشت نزدیک به سه دهه از انقلاب به رغم دگرگونی‌های گسترده در عرصه‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی، نظام اقتصادی جامعه، کماکان بر مبنای ساختار سنتی خود عمل می‌کند و سیاست‌های اقتصادی و رویکردهای کلان نظام اقتصادی در زمینه بانکداری، بیمه، تجارت، مالکیت و... بر مبنای مبانی و نظریه‌های اقتصاد متعارف است و تدوین راهبردها، سیاست‌ها و برنامه‌ها بر مبنای اصول و مبانی اقتصاد لیبرالیسم یا دست کم اقتصاد متعارف شکل می‌گیرد و رویکردهای اقتصادی پیش از این که از مبانی و اصول اقتصاد اسلامی متأثر باشند، تحت تأثیر مشخصه‌های تعدیل شده اقتصاد لیبرالیستی و آموزه‌های اقتصاد متعارف قرار دارد. و نیاز به بررسی این علم و تغییر نظام آموزشی امری حیاتی به نظر می‌رسد.

۲- شاخص‌های بررسی برنامه آموزشی جدید و فعلی

با بررسی مشکلات در حوزه آموزش اقتصاد و کاستی‌های علم اقتصاد در حوزه روش و همچنین بررسی تناسب آموزش علم اقتصاد با واقعیت‌های کشور ایران، در این مقاله شاخص‌هایی در دو بخش، توجه به مباحث تئوریک در حوزه آموزش اقتصاد و تناسب میان آموزش علم اقتصاد و واقعیت‌های اقتصادی استخراج شد و بر اساس آن به برنامه آموزشی فعلی و جدید امتیاز داده و تحلیل شده است. شاخص‌های مورد نظر در دو بخش بسندگی تئوریک و تناسب با واقعیت اقتصادی قابل تقسیم است. که در ادامه به آنها پرداخته می‌شود.

۱.۲. توجه به مباحث تئوریک در حوزه آموزش اقتصاد

دسته اول شاخص‌ها مربوط به کامل بودن و بسندگی تئوریک اقتصاد در فرایند آموزش آن است. که در ادامه شاخص‌های آن بررسی می‌شود.

شاخص ۱- توجه عام به مکاتب اقتصادی (مکاتبی به غیر از مکتب نئوکلاسیک و جریان اصلی)

یکی از دشواری‌های متدلوژیک آموزه‌های رسمی اقتصاد متعارف، به سیطره متدلوژی ارتدکس نئوکلاسیک مربوط است که سایه نوعی اندیشه یقینی (دترمینیسم) در برنامه آموزشی اقتصاد گسترانیده است (دادگر، ۱۳۸۴). این در حالی است که این رویکرد در اقتصاد که به جریان ارتدکس معروف است از طرف بسیاری دیگر از مکاتب اقتصادی (این مکاتب به جریان هترودوکس در اقتصاد معروف هستند) مورد نقدهای جدی واقع شده است. این مکاتب سیطره اقتصاد نئوکلاسیک در دانشکده‌های اقتصاد را با چالش‌های جدی روبه‌رو کرده‌اند از جمله این مکاتب می‌توان از مکتب اقتصاد اتریشی، اقتصاد نهادی، اقتصاد مارکسیستی، اقتصاد فمینیستی و اقتصاد اسلامی نام برد. توجه به مکاتب دیگر به جز مکتب نئوکلاسیک یکی از شرایط لازم جهت بسندگی تئوریک سرفصل‌های آموزشی علم اقتصاد است.

شاخص ۲- توجه به مباحث کیفی (عدم سیطره کمیت بر کیفیت در روش، عدم استفاده بی‌رویه ریاضیات در علم اقتصاد و عدم تبدیل ریاضیات به هدف)

کاربرد ریاضیات در رشته اقتصاد نسبت به سایر رشته‌های علوم اجتماعی بسیار برجسته‌تر است. با وجودی که ابزار ریاضی برای درک بهتر و سریع‌تر اقتصاد، کمک شایانی به این علم می‌کند، در عین حال، عدم توجه به ملاحظات پیرامون جایگاه این ابزار و ورود به محدوده افراط و تفریط در مورد آن موجب کاستن اعتبار آن می‌شود. هم اکنون اکثر دانشکده‌های اقتصاد در جهان برمذلسازی‌های ریاضی و سنجی متمرکز شده و اکثر مجلات صرفاً مقالاتی را چاپ می‌کنند که در قالب ریاضیات صورت‌بندی شده باشند. سیطره ریاضیات تا بدان حد پیش رفته است که کلمه

«نظریه» معادل، مدل‌سازی ریاضی شده است. «ریچارد لیپسی» می‌گوید: برای چاپ مقاله در اغلب مجلات اقتصادی دارای رتبه بالا در اقتصاد، بایستی یک مدل ریاضی اضافه نمایید، حتی در صورتی که هیچ چیزی به تحلیل زبانی نیافزوده باشد. لیپسی ادامه می‌دهد، در سمینارهایی حضور داشته‌ام که از ارائه دهنده پرسیده شده است: مدل شما چیست؟ وقتی سخنران پاسخ داده است که نیازی به آن نداشته‌ام و یا نتوانسته‌ام مدلی برای این مسأله طراحی نمایم، پاسخ ضمنی و تلویحی به وی این بود که بفرمایید پایین. از دهه ۷۰ به بعد مقالات منتشره در مجلات درجه اول علم اقتصاد بیش از پیش ریاضی شده و توانایی استفاده از تکنیک‌های مدل‌سازی ریاضی، نشانه‌ی مهارت یک اقتصاددان دانشگاهی تلقی می‌شود (بکهاوس، ۲۰۱۰، ۱۱۲).

از جمله محدودیت‌های ذاتی که می‌توان برای ریاضیات برشمرد این است که استدلات ریاضی از جبری‌ترین انواع استدلال است: با مفروض بودن الف، ب نتیجه می‌شود نه پ و نه گزینه دیگری. ولی واقعیت این است که عوامل اقتصادی انسان‌های آزادی هستند که در محیط‌های مختلف و بسته به نهادهای مربوط به جامعه خویش واکنش‌های متفاوتی از خود بروز می‌دهند و نمی‌توان رفتار کنش‌گران اقتصادی را به زنجیرهای سخت و جبری ریاضیات بست.

محدودیت دیگر که در معرفت‌شناسی و روش‌شناسی مبتنی بر ریاضیات اقتصاد نئوکلاسیک مغفول مانده است این است که روش ریاضی همه واقعیت‌های اقتصادی را بیان نمی‌کند بلکه آن دسته از واقعیت‌هایی را بیان می‌کند که مبتنی بر یک روابط کمی هستند.

لاوسن تأکید می‌نماید که مدل‌سازی ریاضی مطمئناً برای درک اجتماعی الزامی نیست. رویکردهای صوری فرمالیستی ریاضی جاری ناتوان از تحلیل‌های اجتماعی به لحاظ تبیینی بصیرت بخش می‌باشد (لاوسن، ۲۰۰۳). این استفاده بی‌رویه از ریاضیات در علم اقتصاد باعث تبدیل شدن ریاضیات به هدف گردیده است که نیاز است این امر در تدوین برنامه آموزشی مطلوب لحاظ شود. البته قابل ذکر است که صرف استفاده از ریاضیات به عنوان ابزار مناسب است، مشکل زمانی است که ریاضیات تبدیل به هدف می‌شود.

شاخص ۳- توجه به روش‌های جدید و تجربی در اقتصاد (مانند اقتصاد آزمایشگاهی، تئوری‌های بازی‌ها و ...)

با توجه به محدودیت‌های الگوی اقتصاد متعارف در حوزه روش نظریات جدید اقتصادی سعی در بهبود روش برای جبران این نقصان بوده‌اند. عمده این نظریات به روش‌های اقتصادی مبتنی بر تجربه تأکید دارند. از جمله این روش‌ها در نظریات اقتصاددانان اقتصاد تجربی، اقتصاد مبتنی بر عصب‌شناسی، اقتصاد شناختی و اقتصاد آزمایشگاهی ارائه شده است.

اقتصاد تجربی شاخه‌ای از علم اقتصاد است که با استفاده از آزمایش‌های کنترل شده به ارزیابی نظریه‌ها و فرضیات رفتاری می‌پردازد و به خوبی سیاست‌ها و پیاده‌سازی آن را مورد آزمون قرار می‌دهد. روش شناسی اقتصاد تجربی تلاش می‌کند تا پدیده‌ها و رفتارهای اقتصادی را در مجموعه‌های کنترل شده مورد بررسی قرار دهد. این مجموعه‌های کنترل شده شامل تجربیات میدانی و تجربیات آزمایشگاهی است. آزمایش‌های میدانی شامل اخلاق و نظارت بر رویداد سیستم اقتصاد واقعی می‌باشد. در این روش محقق طرح یک آزمایش را در محیط طبیعی پیاده می‌کند. در الگوی شناختی تصمیم‌گیری، نحوه شکل‌گیری انتظارات و ترجیحات با توجه خاص به فرآیند شناختی (یعنی نحوه کسب، پردازش و کاربست اطلاعات و دانش در ذهن و مغز انسان) واکاوی می‌شود. در عین حال، تاثیر محیط، نهادها و دولت نیز بر فرآیند شناختی و فرآیند تصمیم‌گیری مورد توجه و دقت نظر قرار می‌گیرد. به این ترتیب، علاوه بر منابع، امکانات و قیمت‌ها، نحوه کارکرد مغز و ذهن در محیط‌های نهادی - سازمانی واقعی که به شدت تصمیم‌گیری‌ها را متاثر می‌سازند نیز، جزء تحلیل‌ها به حساب می‌آید؛ یعنی مقوله‌های عینی و ذهنی هر دو به عنوان عوامل تعیین‌کننده رفتار و تصمیم‌ها در نظر گرفته می‌شوند. اقتصاد مبتنی بر عصب شناسی نیز از تعامل علوم عصب شناسی، اقتصاد و روان شناسی به وجود آمده است و روش جدیدی در تحلیل‌های اقتصادی به ویژه درک رفتار انسان به عنوان فردی انتخاب‌گر، می‌باشد. همچنین نظریه بازی‌ها نیز از روش‌های جدید در حوزه اقتصاد می‌باشد. نظریه بازی مطالعه مدل‌های ریاضی درگیر و همکار در روش تصمیم‌گیری و انتخاب هوشمندانه و منطقی تصمیم‌گیرندگان در یک بازی است. نظریه بازی، شاخه‌ای از ریاضیات کاربردی است که در نظریات اخیر اقتصادی بسیار مورد استفاده قرار می‌گیرد.

شاخص ۴ - پوشش مباحث اقتصاد اسلامی

نسل اول اقتصاددانان که برنامه آموزشی رشته اقتصاد دانشگاه‌های ایران را تدوین کردند، محصول نظام آموزشی دانشگاه‌های غربی بودند، به شدت تحت تاثیر رویکردهای کمی قرار گرفتند و به روش‌های تحلیلی وصفی تمایل چندانی نداشتند و گرایش عمده آنها به طور عام معطوف به کاربرد روش کمی، آماری و ریاضی در اقتصاد بود. بی‌میلی نظام حاکم و تاکید افراطی بر روش‌های کمی، باعث شد تا این نسل از دانش‌آموختگان اقتصاد، از توجه به مبانی فلسفی و روش شناختی علم اقتصاد و پرداختن به زمینه‌های تاریخی، سیاسی و اجتماعی نظام اقتصادی غافل شوند و ماحصل سطره چنین رویکردی سبب شد تا به رغم این که در این مقطع مباحث اقتصاد اسلامی در محافل آکادمیک کشورهای مسلمان و حتی برخی دانشگاه‌های غربی از مباحث اصلی و کلیدی به شمار می‌آمد، هیچ برنامه‌ریزی و اقدامی در جهت بهره‌گیری از مبانی اقتصاد اسلامی در نظام آموزش

رسمی اقتصاد کشور به عمل نیاید (احمدی، ۱۳۸۹) و عدم توجه به این مهم تا دوره اخیر نیز ادامه داشته است. گرچه علل متعددی برای ناکامی در اجرای اقتصاد اسلامی در محافل آکادمیک و اجرایی ذکر کرده‌اند می‌توان دلیل ناکامی را از زوایای گوناگون کاوید؛ اما رسالت و مأموریت نظام رسمی آموزش اقتصاد در تولید دانش در عرصه‌های جدید و تلاش برای سازگاری دانش متعارف با ضرورت‌ها و الزام‌های نو از جمله عناصری است که می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای در تبیین مساله موردنظر داشته باشد.

شاخص ۵- توجه به پیشرفت‌های جدید ریاضیات و دیگر روش‌های کمی

با این‌که استفاده از ریاضیات در اقتصاد به نحو افراط گونه‌ای افزایش یافته و دیگر یک ابزار نیست و باعث گم شدن نظریه‌های اقتصادی در جهان‌های خیالی و دور شدن نظریات اقتصادی از واقعیت شده اما با این حال اقتصاددانان از روش‌های ریاضی و آماری جدید که در حوزه علم ریاضیات اتفاق می‌افتد بی‌خبرند و اگرچه دانشجویان اقتصاد واحدهای ریاضیات زیادی را می‌گذرانند، اما این واحدهای درسی را معمولاً سایر اقتصاددانان (غیر ریاضی‌دان) ارائه می‌دهند. این سبب ضعیف شدن دانشجویان در فهم ریاضیات جدید می‌شود.

تکنیک‌های کمی و مرسوم در دسترس اقتصاددانان (ریاضی، آمار، اقتصاد سنجی، جبر ماتریسی و ...) تنها باید تا حدی مورد استفاده قرار گیرند که به عینی و محسوس کردن شرایط کمک کنند. بنابراین لازم است مطالعه این تکنیک‌های کمی (تحقیق در عملیات، مدل‌های پیش‌بینی، روش‌های شبیه‌سازی) در ارتباط با سوالات مناسب فعلی و براساس موضوعات سیاسی و اجتماعی باشد. و همچنین با آگاهی از به روزترین روش‌های ریاضی و آماری صورت گیرد.

شاخص ۶- توجه به جنبه‌های تاریخی، اجتماعی، فلسفی، روانشناسی و سیاسی، حقوقی

حاکمیت متدولوژی تکنیک محور که اسیر روش‌های کمی و مقداری است بر برنامه‌های آموزشی اقتصاد نئوکلاسیک سبب جدایی امور ارزشی، اخلاقی، فلسفی، حقوقی و سیاسی از علم اقتصاد گردیده است. همچنین علم اقتصاد معاصر به واسطه‌ی عدم توجه به توضیح ماهیت وجود اجتماعی، غفلت جدی نسبت به هستی‌شناسی دارد. این در حالی است که علم اقتصاد در ابتدا یک علم اجتماعی بوده و در دامن فلسفه اخلاق^۱ رشد کرد و سرانجام به صورت یکی از علوم اخلاقی درآمد؛ اما در مقطع تاریخی خاص، جریان غالب علم اقتصاد از علوم اخلاقی و در پی آن از خود اخلاقیات جدا می‌شود. در نظام آموزشی ایران نیز، یک نسخه ضعیف از این پارادایم بر متون درسی، سرفصل‌ها و درسنامه‌ها حاکم گردیده است که نیاز است در برنامه جدید اصلاح شود و به مباحثی

1 -moral philosophy

نظیر تحلیل تاریخی، اجتماعی، سیاسی و حقوقی و مبانی فلسفی و روانشناسی نظریات اقتصادی پرداخته شود.

۲.۲. تناسب میان آموزش علم اقتصاد و واقعیت‌های اقتصادی

دومین معیار مهم جهت کاربردی بودن آموزش علم اقتصاد تناسب آن با واقعیات اقتصادی است.

شاخص ۱- ارتباط درونی با اقتصاد ایران (لحاظ اقتضائات فرهنگی، سیاسی و جامعه شناختی ایران)

اقتصاددانانی که متولیان نظام آموزش رسمی اقتصاد در ایران بودند، در مقطعی از حیات سیاسی و اقتصادی کشور ظهور یافتند که فرصت لازم برای اندیشه در مبانی علم اقتصاد، تعمق در تاریخ عقاید اقتصادی و توجه به مقولات وصفی اقتصاد را یافتند و به مسائل اقتصاد رویکردی علمی‌تر داشتند. این نسل با وجود شناخت و توانایی در مسائل اقتصاد ایران، بیشتر در عرصه آموزش و پرورش حضور یافت و نقش چندانی در سیاست‌گذاری و مدیریت کلان اقتصادی ایفا نکرد. یعنی در حوزه‌های واقعیت‌های اقتصادی ایران وارد نشدند. برنامه‌های آموزشی کنونی در حوزه اقتصاد متعارف در کشور نیز هیچ ارتباط معناداری با واقعیت‌های جامعه ایران ندارد این در حالی است که، مواجهه‌ی رئال با اقتصاد ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است؛ زیرا رویکرد غالب در اقتصاد به سمت تحلیل‌های غیر واقع‌گرایانه متمایل شده است. تایید فرمالیستی روابط و نظریات اقتصادی برای تایید علمی بودن گزاره‌ی اقتصادی کافی است، حال آن‌که فروض و حتی نتایج آن می‌تواند فرسنگ‌ها با واقعیت فاصله داشته باشد. پس توجه به واقعیت‌های اقتصادی ایران با در نظر گرفتن اقتضائات فرهنگی، سیاسی و جامعه شناختی ایران مسئله مهمی است که در آموزش متعارف اقتصاد مورد غفلت واقع شده و نیاز بررسی بیشتر در برنامه آموزشی جدید دارد.

شاخص ۲- ارتباط درونی با مسائل جاری اقتصاد اسلامی

با توجه به طرح جدی آموزه‌های اقتصادی اسلام به ویژه از دهه ۱۹۷۰ به بعد و ظهور و انقلاب اسلامی در ایران در دهه ۱۹۸۰، انتظار می‌رفت که سیاست‌گذاران برنامه آموزشی کشور به مطالعه‌ای علمی و استراتژیک در این زمینه مبادرت نمایند. اما حاصل تلاش‌های کمیته‌های آموزشی وزارت علوم در این رابطه گنجاندن ۵ واحد اقتصاد اسلامی در مقطع کارشناسی و ۳ واحد درسی در مقطع کارشناسی‌ارشد محدود گردیده است. این در حالی است که گروهی از دیگر کشورهای مسلمان اقدامات نسبی قابل توجهی در این عرصه به کار برده‌اند. به عنوان نمونه کشورهای عربستان سعودی، پاکستان، اندونزی و مصر از مدت‌ها پیش اقدام به بازگشایی اقتصاد اسلامی در مقطع دکتری نموده‌اند. کشورهای عراق، بحرین، سودان، پاکستان و مالزی، رشته یا گرایش اقتصاد اسلامی را در مقطع فوق‌لیسانس و کشورهای اندونزی، مصر، کویت و سوریه رشته

آموزشی یاد شده را در سطح لیسانس تاسیس نموده‌اند (تدریس اقتصاد اسلامی، ۱۳۸۲). اکثر درس‌های تعریف شده در این دانشگاه‌ها مربوط به واقعیات و مسائل جاری آن کشورها می‌باشد. مسائل جاری اقتصاد اسلامی مانند بانکداری اسلامی (در سطح پیشرفته)، بیمه اسلامی، مسائل اقتصادی کشورهای مسلمان و ... در سرفصل‌های آموزش اقتصاد ایران جایگاه خاصی ندارند و دانشجویان با مسائل کاربردی و تجربی اقتصاد اسلامی آشنا نمی‌شوند. از آنجا که اقتصاد اسلامی از یک طرف هنجارها و ارزش‌های مورد نظر اسلام در عرصه اقتصاد را مورد تأکید قرار می‌دهد و از سوی دیگر به هدایت امور واقعی اقتصادی جامعه نظر دارد (صدر، ۱۹۸۵)، لذا هرچه آموزش رسمی اقتصاد به هنجارها و واقعیات‌های جوامع اسلامی نزدیک شوند، در واقع زمینه طرح تئوری اقتصادی اسلام را بیشتر فراهم کرده‌اند.

شاخص ۳- توجه به مباحث کاربردی

با پیشرفت جوامع و پیچیده شدن روابط اجتماعی و بوجود آمدن مسائل جدید، نیاز به پاسخگویی به این مسائل در حوزه اقتصاد بسیار ضروری است. در کشورهای پیشرفته اصلاح آموزش اقتصاد با توجه به مشکلات و مسائل جدید صورت می‌گیرد این اصلاح با ملاحظه جوانب هنجاری، ارزشی، فرهنگی، اجتماعی، تاریخی و جغرافیایی خاص آن کشورها صورت می‌گیرد. به طور مثال چند درس جدید ارائه شده در دانشگاه‌های معتبر جهان به این شرح است: اقتصاد ورزش، اقتصاد خانواده، اقتصاد اقیانوس‌ها، اقتصاد شرق آسیا. پس ضروری است برنامه آموزشی کشور ایران نیز متناسب با مسائل کاربردی و جدید کشور ایران باشد.

شاخص ۴- توجه به مباحث در حوزه تحولات جدید اقتصادی در دنیا

با توجه به شرایط خاص کشور ایران در جهان و مشکلاتی که اقتصاد جهانی به رهبری آمریکا برای کشور ایران بوجود آورده است لزوم توجه به مباحث در حوزه تحولات جدید اقتصادی در دنیا بسیار بااهمیت است. تحریم‌های اعمال شده علیه جمهوری اسلامی ایران، یک نوع جنگ اقتصادی است که چند سال است کشور درگیر آن شده است. در جنگ اقتصادی نیاز به شناخت اوضاع اقتصادی جهان و راه‌های مقابله با جنگ اقتصادی ضروری است. پس نظام آموزشی مطلوب و کاربردی در ایران باید مبانی نظری قوی را در حوزه جنگ اقتصادی، دفاع اقتصادی، بحران‌های جهانی و جهانی شدن برای دانشجویان رشته اقتصاد فراهم کند.

شاخص ۵- برون‌گرایی و ارتباط با جهان

در دنیای کنونی تصور کردن یک کشور بدون ارتباط با دیگر کشورها محال است در عرصه بین‌المللی اقتصاد تمام کشورها به هم مرتبط است و کشورها مجبورند که با یکدیگر روابط اقتصادی و تجاری داشته باشند که این مهم نیازمند شناخت روابط اقتصادی بین‌المللی، تجارت بین‌الملل و

روابط پولی و ارزی بین کشورهاست. یک برنامه آموزشی مطلوب باید شامل دروسی در حوزه تجارت بین الملل و مالیه بین الملل باشد.

شاخص ۶- توجه به بخش‌های مهم اقتصادی در کشور

بخش‌های مهم و تاثیرگذار در اقتصاد کشور با توجه به موقعیت مهمی که در تعاملات اقتصادی کشور دارند باید جایگاه مهمی در برنامه‌های آموزشی اقتصاد داشته باشند. برای مثال در سال ۱۳۹۵ کل بودجه عمرانی کشور حدود ۱۰ هزار میلیارد تومان بوده در حالی که بودجه شهرداری تهران در این سال حدود ۱۸ هزار میلیارد تومان یعنی نزدیک به دو برابر کل بودجه عمرانی کشور است. این نکته بیانگر اهمیت اقتصاد شهری و بودجه شهرداری‌ها در اقتصاد ایران و نیاز به توجه به آن در آموزش اقتصاد در ایران است. بنابراین توجه به بخش‌های مهم اقتصاد ایران از جمله اقتصاد شهری، اقتصاد منطقه‌ای، اقتصاد صنعتی، اقتصاد کشاورزی، اقتصاد حمل و نقل و اقتصاد انرژی و نفت و نیرو در برنامه آموزشی اقتصاد کشور اهمیت اساسی دارد.

شاخص ۷- توجه به نقش دولت در اقتصاد

در نظریه‌های اخیر اقتصادی دولت‌ها نقش ویژه و مهمی را در اقتصاد ایفا می‌کنند تا آنجا که عده‌ای دولت را مسئول نهایی رشد و توسعه یا رکود و عقب ماندگی کشورها می‌دانند. نقش دولت در اقتصاد از چند منظر مهم و قابل بررسی به نظر می‌رسد. ابتدا مباحث مربوط به شکست بازار و لزوم و ضرورت وجود و دخالت دولت در اقتصاد و هزینه‌های دولت از طرفی منابع درآمدی دولت و اثرات آنها در اقتصاد. همچنین نقش دولت در ارتباط با جهان و اقتصاد سیاسی نقش دولت در اقتصاد نیز موضوعات مهمی هستند که در تدوین یک برنامه آموزشی برای رشته اقتصاد باید مد نظر قرار بگیرد. شاخص‌های بیان شده در بالا را می‌توان در جدول‌های (۱) و (۲) به طور خلاصه ارائه کرد.

جدول (۱): توجه به مباحث تئوریک در حوزه آموزش اقتصاد

ردیف	معیار
۱	توجه عام به مکاتب اقتصادی (مکاتبی به غیر از مکتب نئوکلاسیک و جریان اصلی)
۲	توجه به مباحث کیفی (عدم سیطره کمیت بر کیفیت در روش) و عدم استفاده بی‌رویه ریاضیات در علم اقتصاد و عدم تبدیل ریاضیات به هدف
۳	توجه به روش‌های جدید و تجربی در اقتصاد (مانند اقتصاد آزمایشگاهی، تئوری‌های بازی‌ها و ...)
۴	پوشش مباحث اقتصاد اسلامی
۵	توجه به پیشرفت‌های جدید ریاضیات و دیگر روش‌های کمی
۶	توجه به جنبه‌های اجتماعی، تاریخی، در تئوری‌های اقتصادی
۷	توجه به جنبه‌های فلسفی و روانشناسی در تئوری‌های اقتصادی
۸	توجه به جنبه‌های حقوقی و سیاسی در تئوری‌های اقتصادی

جدول (۲): تناسب میان آموزش علم اقتصاد و واقعیت‌های اقتصادی

ردیف	معیار
۱	میزان ارتباط درونی با اقتصاد ایران (در نظر گرفتن اقتضائات فرهنگی، سیاسی و جامعه شناختی ایران)
۲	میزان ارتباط درونی با اقتصاد اسلامی
۳ الف	توجه به مباحث کاربردی (مسائل مالی و تامین مالی)
۳ ب	توجه به مباحث کاربردی (اقتصاد خائوار و جامعه)
۴	توجه به مباحث در حوزه تحولات جدید اقتصادی در دنیا
۵	برون‌گرایی و ارتباط با جهان
۶	توجه به بخش‌های مهم اقتصادی در کشور (مباحث در حوزه اقتصاد شهری و منطقه‌ای، صنعتی و ...)
۷	توجه به نقش دولت در اقتصاد

۳- ملاک امتیازدهی شاخص‌ها

در این تحقیق عناوین و سرفصل دروس مربوط به برنامه آموزشی فعلی، برنامه پیشنهادی شورای تحول و ارتقا علوم انسانی برای رشته اقتصاد و برنامه آموزشی دانشگاه‌های معتبر جهان مورد بررسی و مقایسه قرار گرفته‌اند که لیست کل دروس در پیوست (۱) ارائه شده است. سپس دروس مرتبط با هر شاخص مشخص شده است. جهت کمی‌سازی و امتیازدهی شاخص‌های بیان شده در این قسمت پس از تعیین درس‌های مربوط به هر شاخص، معیار امتیازدهی به شاخص در ۵ طبقه خیلی کم، کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد ارائه شده است.

۱.۳. شاخص‌های مباحث اشباع تئوریک در حوزه آموزش اقتصاد:

شاخص توجه عام به مکاتب اقتصادی (مکاتبی به غیر از مکتب نئوکلاسیک و جریان اصلی)

در رابطه با این شاخص با بررسی دروس اقتصادی دانشگاه‌های معتبر و سرفصل‌های جدید و فعلی، ۷ درس به ارزش ۲۱ واحد درسی استخراج شده و ملاک سنجش قرار داده شده است.

ردیف	عنوان درس	تعداد واحد
۱	اقتصاد نهادی	۳
۲	اقتصاد اتریشی	۳
۳	اقتصاد مارکسیستی	۳
۴	مکتب تاریخی	۳
۵	تاریخ عقاید اقتصادی	۳
۶	نظام‌های اقتصادی	۳
۷	مبانی اقتصاد دگراندیشانه ^۱	۳

امتیازدهی این درس‌ها بر اساس جدول زیر می‌باشد.

گزینه	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
واحد	۲۱	۱۸	۱۵	۶	۳

شاخص توجه به مباحث کیفی (عدم سیطره کمیت بر کیفیت در روش) و عدم استفاده

بی‌رویه ریاضیات در علم اقتصاد و عدم تبدیل ریاضیات به هدف

شاخص‌های مربوط به این پرسش اینگونه در نظر گرفته شده که، تعداد درس‌های با محتوای کیفی و کمی در سرفصل‌های جدید و قدیم شمارش شده و بر اساس تعداد، درصدگیری شده است. درس‌ها در دو برنامه آموزشی با توجه به سرفصل‌هایشان مورد بررسی قرار گرفته‌اند و دروسی که مبنایشان روش‌های کمی نبوده و یا به گونه‌ای نبوده‌اند که روش ریاضی غالب باشد بر محتوای آنها شمارش شده و امتیاز بندی شده‌اند.

امتیازدهی بر اساس جدول زیر می‌باشد.

گزینه	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
درصد	بالاتر از ۷۰	۵۰-۷۰	۳۰-۵۰	۲۰-۳۰	کمتر از ۲۰

شاخص توجه به روش‌های جدید و تجربی در اقتصاد

با بررسی دروس اقتصاد دانشگاه‌های معتبر، دروس اصلی در حوزه روش‌های تجربی اقتصاد و تعداد واحدها استخراج شده و ملاک سنجش قرار داده شده است. ۷ درس به ارزش ۲۱ واحد درسی در نظر گرفته شده است این درس‌ها و تعداد واحدها به شرح زیر می‌باشد:

ردیف	عنوان درس	تعداد واحد
۱	اقتصاد آزمایشگاهی	۳
۲	تحلیل‌های کیفی	۳
۳	تئوری بازی‌ها	۳
۴	روش‌های جدید در اقتصاد (الگوریتم ژنتیک، اقتصاد مبتنی بر عصب‌شناسی و علوم شناختی)	۳
۵	روش‌شناسی اقتصادی	۳
۷	اقتصاد شناختی	۳

در ادامه، تعداد واحدهای درسی در حوزه مباحث آورده شده در جدول بالا در سرفصل‌های قدیم و جدید شمارش شده و با توجه به دسته‌بندی زیر امتیاز دهی شده‌اند:

گزینه	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
واحد	۲۱	۱۸	۱۲	۹	۶

شاخص پوشش مباحث اقتصاد اسلامی

با بررسی دروس اقتصاد اسلامی دانشگاه‌های اسلامی معتبر، دروس اصلی اقتصاد اسلامی و تعداد واحدها استخراج شده و ملاک سنجش قرار داده شده است. ۵ درس به ارزش ۱۵ واحد درسی در نظر گرفته شده است این درس‌ها و تعداد واحدها به شرح زیر می‌باشد:

ردیف	عنوان درس	تعداد واحد
۱	اصول اقتصاد اسلامی	۳
۲	مالیه عمومی در اسلام	۳
۳	نظام اقتصادی اسلام	۳
۴	فقه الاقتصاد	۳
۵	بازرگانی در اسلام	۳

در ادامه، تعداد واحدهای درسی در حوزه مباحث آورده شده در جدول بالا در سرفصل‌های قدیم و جدید شمارش شده و با توجه به دسته‌بندی زیر امتیاز دهی شده‌اند:

گزینه	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
واحد	۱۵	۱۲-۹	۹-۷	۶-۴	۳-۰

شاخص توجه به پیشرفت‌های جدید ریاضیات و دیگر روش‌های کمی

بر اساس طبقه‌بندی تاریخی ارو و اینتلیگتور، تاریخچه‌ی به کارگیری مباحث اقتصاد ریاضی به سه دوره تقسیم می‌شود. در تحقیق حاضر، بر اساس اوج کاربرد مباحث مختلف ریاضی در اقتصاد و نمود گسترده‌ی آنها در مقالات علمی، پژوهشی و کتاب‌های درسی مرتبط با رشته‌ی اقتصاد (خصوصاً کتب و مقالات خارجی چاپ شده در دوره‌ی بعد از سال‌های ۱۹۹۰)، یک تغییر جزئی براساس مقاله درویشی و همکاران (۱۳۸۷) در تقسیم‌بندی ذکر شده ایجاد شده است. به این صورت که دو دوره‌ی اول و دوم را بر اساس تقسیم‌بندی ذکر شده و دوره‌ی سوم به دو دوره‌ی مجزا تقسیم شده است. در حقیقت، دوره‌ی ۱۹۹۰ به بعد به عنوان دوره‌ی چهارم در نظر گرفته شده است. به طور خلاصه، سیر تکوین و تحول مباحث ریاضی که معیار بررسی این شاخص قرار گرفته است، در این تحقیق به شرح جدول زیر است.

ردیف	مهمترین تکنیک‌های ریاضی به کار رفته در تئوری‌های اقتصادی
۱	حساب دیفرانسیل و انتگرال
۲	برنامه‌ریزی خطی و غیرخطی، جدول داده - ستاده، نظریه‌ی مجموعه‌ها و توپولوژی
۳	معادلات دیفرانسیل، معادلات دیفرانسیل با مشتقات جزئی، نظریه‌ی کنترل و برنامه‌ریزی پویا، توپولوژی، تئوری بازی‌ها
۴	نظریه‌های آشوب، بازی‌های دیفرانسیلی (تفاضلی)، منطق فازی، شبکه‌های عصبی، محاسبات عددی

منبع: درویشی و همکاران (۱۳۸۷)

امتیازدهی به معیارهای بالا بر طبق جدول زیر می‌باشد:

گزینه	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
معیار	دارا بودن مباحث تمام دوره‌ها	دارا بودن مباحث دوره - های یک و دو و سه	دارا بودن مباحث دوره‌های یک و دو و بخشی از سه	دارا بودن مباحث دوره - های یک و دو	دارا بودن مباحث دوره یک

شاخص توجه به جنبه‌های اجتماعی، تاریخی، در تئوری‌های اقتصادی

در رابطه با این شاخص با بررسی دروس اقتصادی دانشگاه‌های معتبر و سرفصل‌های جدید و فعلی، ۵ درس به ارزش ۱۰ واحد درسی استخراج شده و ملاک سنجش قرار داده شده است.

ردیف	عنوان درس	تعداد واحد
۱	اقتصاد اجتماعی	۲
۲	اقتصاد سرمایه اجتماعی	۲
۳	مبانی اقتصاد فرهنگ	۲
۴	مبانی جامعه شناسی	۲
۵	تحلیل تاریخی اقتصاد	۲

امتیازدهی این درس‌ها بر اساس جدول زیر می‌باشد.

گزینه	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
واحد ۱۰	۸	۶	۴	۲	

شاخص توجه به جنبه‌های فلسفی و روانشناسی در تئوری‌های اقتصادی

در رابطه با این شاخص با بررسی دروس اقتصادی دانشگاه‌های معتبر و سرفصل‌های جدید و فعلی، ۵ درس به ارزش ۱۰ واحد درسی استخراج شده و ملاک سنجش قرار داده شده است.

ردیف	عنوان درس	تعداد واحد
۱	اخلاق و اقتصاد	۲
۲	مبانی فلسفی اقتصاد	۲
۳	فلسفه اقتصاد تطبیقی	۲
۴	نظریه عدالت در اقتصاد	۲
۵	اقتصاد رفتاری (نظریات روانشناسی در اقتصاد)	۲

امتیازدهی این درس‌ها بر اساس جدول زیر می‌باشد.

گزینه	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
واحد ۱۰	۸	۶	۴	۲	

شاخص توجه به جنبه‌های حقوقی و سیاسی در تئوری‌های اقتصادی

در رابطه با این شاخص با بررسی دروس اقتصادی دانشگاه‌های معتبر و سرفصل‌های جدید و فعلی، ۵ درس به ارزش ۱۰ واحد درسی استخراج شده و ملاک سنجش قرار داده شده است.

ردیف	عنوان درس	تعداد واحد
۱	حقوق و اقتصاد	۲
۲	حقوق تجارت	۲
۳	اقتصاد سیاسی	۲
۴	اقتصاد جرم	۲
۵	حقوق مالکیت و اقتصاد حقوق	۲

امتیازدهی این درس‌ها بر اساس جدول زیر می‌باشد.

گزینه	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
واحد ۱۰	۸	۶	۴	۲	

۲.۳. شاخص‌های تناسب میان آموزش علم اقتصاد و واقعیت‌های اقتصادی:

شاخص میزان ارتباط درونی با اقتصاد ایران (در نظر گرفتن اقتضائات فرهنگی، سیاسی و جامعه شناختی ایران)

در رابطه با این شاخص با در نظر گرفتن شرایط اقتصاد ایران، ۵ درس به ارزش ۱۵ واحد درسی استخراج شده و ملاک سنجش قرار داده شده است.

ردیف	عنوان درس	تعداد واحد
۱	الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت و اقتصاد مقاومتی	۳
۲	اقتصاد ایران (۱): کلیات و تاریخ اقتصادی	۳
۳	اقتصاد ایران: سیاست‌ها و چالش‌های اقتصادی	۳
۴	اقتصاد ایران (۳): برنامه‌ریزی و بودجه	۳
۵	جغرافیای اقتصادی ایران	۳

امتیازدهی این درس‌ها بر اساس جدول زیر می‌باشد.

گزینه	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
واحد	۱۵	۱۲	۹	۶	۳

شاخص میزان ارتباط درونی با اقتصاد اسلامی

برای بررسی شاخص "ارتباط درونی با اقتصاد اسلامی"، ۴ درس به ارزش ۱۲ واحد درسی ملاک امتیازدهی قرار گرفته است. این دروس به شرح زیر می‌باشد:

ردیف	عنوان درس	تعداد واحد
۱	مسائل جاری در اقتصاد اسلامی	۳
۲	اقتصاد کشورهای مسلمان	۳
۳	بانکداری اسلامی	۳
۴	حسابداری بانکداری اسلامی	۳

جدول امتیازدهی به شکل زیر می‌باشد:

گزینه	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
واحد	۱۲	۹	۶	۳	۰

شاخص توجه به مباحث کاربردی

مسائل کاربردی اقتصاد در دو حوزه

الف. مسائل مالی و تامین مالی

ب. اقتصاد خانوار و جامعه بررسی می‌شود. درس‌های در نظر گرفته شده و شیوه امتیازدهی به شرح زیر می‌باشد: جدول دروس مربوط به مسائل مالی و تامین مالی

ردیف	عنوان درس	تعداد واحد
۱	بورس و اوراق بهادار و تامین مالی	۲
۲	تامین مالی و قراردادهای انرژی	۲
۳	ارزیابی طرح‌های اقتصادی	۲
۴	اصول و مبانی بیمه و تامین اجتماعی	۲
۵	تامین مالی خرد	۲

جدول امتیازدهی این حوزه به شکل زیر می‌باشد:

گزینه	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
واحد	۱۰	۸	۶	۴	۲

جدول دروس مربوط به اقتصاد خانوار و جامعه

ردیف	عنوان درس	تعداد واحد
۱	اقتصاد خانواده	۲
۲	اقتصاد رفاه	۲
۳	اقتصاد سلامت	۲
۴	اقتصاد تعاون	۲
۵	اقتصاد ورزش	۲
۶	اقتصاد آموزش	۲
۷	اقتصاد کار و نیروی انسانی	۲
۸	اقتصاد رسانه، هنر، صنایع دستی و میراث فرهنگی	۲

جدول امتیازدهی این حوزه به شکل زیر می‌باشد:

گزینه	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
واحد	۱۶	۱۲	۶	۴	۲

شاخص توجه به مباحث در حوزه تحولات جدید اقتصادی در دنیا

برای بررسی شاخص "توجه به مباحث در حوزه تحولات جدید اقتصادی در دنیا"، معیارهای زیر استخراج شده است و با توجه به پوشش هر یک از این مباحث در سرفصل‌ها فعلی، جدید و جهانی به این سرفصل‌ها امتیاز داده شده است.

ردیف	عنوان درس	واحد
۱	جنگ اقتصادی، تحریم‌های اقتصادی و دفاع اقتصادی	۳
۲	جهانی شدن	۳
۳	اقتصاد سیاسی داخلی و بین‌المللی	۳
۴	بحران‌های اقتصادی مالی و اقتصاد جهانی	۳

امتیازدهی به معیارهای بالا بر طبق جدول زیر می‌باشد:

گزینه	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
واحد	۱۲	۹	۶	۳	۰

شاخص برون‌گرایی و ارتباط با جهان

برای بررسی برون‌گرایی و ارتباط با جهان در سرفصل‌ها معیارهای زیر در نظر گرفته شده است:

ردیف	عنوان درس	واحد
۱	تجارت بین‌الملل	۳
۲	مالیه بین‌الملل	۳
۳	گردشگری (گردشگری خارجی منظور است و نه گردشگری و توریسم داخلی)	۲
۴	انرژی‌های فسیلی بازارها و سیاست‌ها	۳
۵	اقتصاد کشورهای با برنامه‌ریزی متمرکز	۲
۶	مسائل اقتصادی کشورهای جهان سوم	۲

امتیازدهی به معیارهای بالا بر طبق جدول زیر می‌باشد:

گزینه	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
واحد	۱۵	۱۲	۹	۶	۳

شاخص توجه به بخش‌های مهم اقتصادی در کشور (مباحث در حوزه اقتصاد شهری و منطقه‌ای، صنعتی و ...)

برای بررسی این شاخص با بررسی دروس اقتصادی دانشگاه‌های معتبر، سرفصل‌های جدید و فعلی بخش‌های اصلی اقتصاد را در غالب جدول زیر شناسایی کرده و تعداد واحدهای استخراج شده،

ملاک سنجش قرار داده شده است. ۷ درس به ارزش ۲۱ واحد درسی در نظر گرفته شده است این درس‌ها و تعداد واحدها به شرح زیر می‌باشد:

ردیف	عنوان درس	تعداد واحد
۱	اقتصاد شهری	۲
۲	اقتصاد منطقه‌ای	۲
۳	اقتصاد صنعتی	۳
۴	اقتصاد کشاورزی	۲
۵	اقتصاد حمل و نقل	۲
۶	اقتصاد انرژی و نفت و نیرو	۳
۷	اقتصاد محیط‌زیست و منابع	۳

در ادامه، تعداد واحدهای درسی در حوزه مباحث آورده شده در جدول بالا در سرفصل‌های قدیم و جدید شمارش شده و با توجه به دسته‌بندی زیر امتیازدهی شده‌اند:

گزینه واحد	خیلی زیاد ۱۷-۱۵	زیاد ۱۲	متوسط ۹	کم ۶	خیلی کم ۳
---------------	--------------------	------------	------------	---------	--------------

شاخص توجه به نقش دولت در اقتصاد

در این بخش برای بررسی نقش دولت در اقتصاد چهار معیار در نظر گرفته شده است و بر اساس این چهار معیار به سرفصل‌ها امتیاز داده شده است، این چهار معیار عبارت‌اند از:

ردیف	عنوان درس	تعداد واحد
۱	اقتصاد بخش عمومی (هزینه‌ها)	۳
۲	اقتصاد بخش عمومی (درآمدها)	۳
۳	بودجه‌بندی دولت	۳
۴	اقتصاد سیاسی نقش دولت در اقتصاد	۳

امتیازدهی به این معیارها به این شکل خواهد بود:

گزینه واحد	خیلی زیاد ۱۲	زیاد ۹	متوسط ۶	کم ۳	خیلی کم ۰
---------------	-----------------	-----------	------------	---------	--------------

۵- تحلیل امتیاز سرفصل‌ها فعلی و جدید

با بررسی و شمارش درس‌های مرتبط با شاخص‌های مد نظر در این مقاله، جدول امتیازبندی به شکل زیر ارائه شده است. سرفصل‌های مورد نظر در چهار دسته‌بندی مورد بررسی و مقایسه قرار گرفته است. این چهار دسته عبارت‌اند: (۱) سرفصل فعلی بدون دروس اختیاری، (۲) سرفصل فعلی

با دروس اختیاری، (۳) سرفصل جدید بدون دروس اختیاری و (۴) سرفصل جدید با دروس اختیاری. این دسته‌بندی به این دلیل است که دروس اختیاری سهم کمی را در آموزش اقتصاد در دانشگاه‌ها دارند و نمی‌توانند معیار مناسبی برای مقایسه دو برنامه آموزشی باشند. جدول امتیازدهی برنامه فعلی و جدید به شرح زیر می‌باشد:

امتیازدهی برنامه آموزشی فعلی

ردیف	معیار	(۱) سرفصل فعلی بدون لحاظ دروس اختیاری					(۲) سرفصل فعلی با لحاظ دروس اختیاری				
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
۱-۱	توجه عام به مکاتب اقتصادی (مکاتبی به غیر از مکتب نئوکلاسیک و جریان اصلی)										
۲-۱	توجه به مباحث کیفی (عدم سیطره کمیت بر کیفیت در روش) و عدم استفاده بی‌رویه ریاضیات در علم اقتصاد و عدم تبدیل ریاضیات به هدف										
۳-۱	توجه به روش‌های جدید و تجربی در اقتصاد (مانند اقتصاد آزمایشگاهی، تئوری‌های بازی‌ها و ...)										
۴-۱	پوشش مباحث اقتصاد اسلامی										
۵-۱	توجه به پیشرفت‌های جدید ریاضیات و دیگر روش‌های کمی										
۶-۱	توجه به جنبه‌های اجتماعی، تاریخی در تئوری‌های اقتصادی										
۷-۱	توجه به										

ردیف	معیار	(۱) سرفصل فعلی بدون لحاظ دروس اختیاری					(۲) سرفصل فعلی با لحاظ دروس اختیاری				
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
	جنبه‌های فلسفی و روانشناسی در تئوری‌های اقتصادی										
۸-۱	توجه به جنبه‌های حقوقی و سیاسی در تئوری‌های اقتصادی										
۱-۲	میزان ارتباط درونی با اقتصاد ایران (در نظر گرفتن اقتضائات فرهنگی، سیاسی و جامعه شناختی ایران)										
۲-۲	میزان ارتباط درونی با اقتصاد اسلامی										
۳-۲ الف	توجه به مباحث کاربردی (مسائل مالی و تامین مالی)										
۳-۲ ب	توجه به مباحث کاربردی (اقتصاد خانوار و جامعه)										
۴-۲	توجه به مباحث در حوزه تحولات جدید اقتصادی در دنیا										
۵-۲	برون‌گرایی و ارتباط با جهان										
۶-۲	توجه به بخش‌های مهم اقتصادی در کشور (مباحث در حوزه اقتصاد شهری و منطقه‌ای، صنعتی و ...)										
۷-۲	توجه به نقش دولت در اقتصاد										

امتیازدهی برنامه آموزشی جدید

ردیف	معیار	(۳) سرفصل جدید بدون لحاظ دروس اختیاری					(۴) سرفصل جدید با لحاظ دروس اختیاری				
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
۱-۱	توجه عام به مکاتب اقتصادی (مکاتبی به غیر از مکتب نئوکلاسیک و جریان اصلی)										
۲-۱	توجه به مباحث کیفی (عدم سیطره کمیت بر کیفیت در روش) و عدم استفاده بی‌رویه ریاضیات در علم اقتصاد وعدم تبدیل ریاضیات به هدف										
۳-۱	توجه به روش‌های جدید و تجربی در اقتصاد (مانند اقتصاد آزمایشگاهی، تئوری‌های بازی‌ها و ...)										
۴-۱	پوشش مباحث اقتصاد اسلامی										
۵-۱	توجه به پیشرفت‌های جدید ریاضیات و دیگر روش‌های کمی										
۶-۱	توجه به جنبه‌های اجتماعی، تاریخی در تئوری‌های اقتصادی										
۷-۱	توجه به جنبه‌های فلسفی و روانشناسی در										

ردیف	معیار	(۳) سرفصل جدید بدون لحاظ دروس اختیاری					(۴) سرفصل جدید با لحاظ دروس اختیاری				
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
	تئوری‌های اقتصادی										
۸-۱	توجه به جنبه‌های حقوقی و سیاسی در تئوری‌های اقتصادی										
۱-۲	میزان ارتباط درونی با اقتصاد ایران (در نظر گرفتن اقتضائات فرهنگی، سیاسی و جامعه شناختی ایران)										
۲-۲	میزان ارتباط درونی با اقتصاد اسلامی										
۳-۲ الف	توجه به مباحث کاربردی (مسائل مالی و تامین مالی)										
۳-۲ ب	توجه به مباحث کاربردی (اقتصاد خانوار و جامعه)										
۴-۲	توجه به مباحث در حوزه تحولات جدید اقتصادی در دنیا										
۵-۲	برون‌گرایی و ارتباط با جهان										
۶-۲	لحاظ نقش نهاد‌های مهم اقتصادی در کشور										
۷-۲	لحاظ کردن نقش دولت در اقتصاد										

شاخص ۱.۱: با بررسی سرفصل‌ها و دروس در دو برنامه آموزشی فعلی و جدید، درس‌های مرتبط با این شاخص در سرفصل فعلی شامل: دو درس نظام‌های اقتصادی و تاریخ عقاید اقتصادی در بخش اصلی به ارزش ۶ واحد است و در بخش اختیاری درسی وجود ندارد. بنابراین این شاخص در جدول بالا در دسته‌بندی (۱) و (۲) امتیاز کم را می‌گیرد.

درس‌های مرتبط با این شاخص در برنامه آموزشی جدید شامل: دروس سیر اندیشه‌های اقتصادی و نظام‌های اقتصادی در بخش اصلی و درس اقتصاد نهادی در بخش اختیاری است. بنابراین این شاخص در جدول بالا در دسته‌بندی (۳) و (۴) امتیاز کم را می‌گیرد.

شاخص ۱.۲: با بررسی دروس ارائه شده برای این دو برنامه آموزشی، دروس کیفی در بخش اصلی برنامه آموزشی فعلی شامل ۹ درس (اصول سازمان و مدیریت، حقوق تجارت، مبانی جامعه‌شناسی، مبانی فقهی اقتصاد اسلام، نظام اقتصادی صدر اسلام، نظام‌های اقتصادی، اقتصاد ایران، اقتصاد توسعه و تاریخ عقاید اقتصادی) است که ۲۷ درصد دروس ارائه شده می‌باشد، همچنین در بخش اختیاری نیز ۳ درس (جمعیت‌شناسی عمومی، جغرافیای اقتصادی ایران و بانکداری اسلامی) با محتوای کیفی وجود دارد. پس به طور کلی در مجموع دروس (۶۰ درس اصلی و اختیاری)، ۱۲ درس یعنی ۲۰ درصد دروس دارای محتوای کیفی هستند. بنابراین این شاخص در جدول بالا در دسته‌بندی (۱) امتیاز کم و در دسته‌بندی (۲) امتیاز خیلی کم را می‌گیرد.

دروس کیفی در بخش اصلی برنامه آموزشی جدید شامل ۱۵ درس (حقوق و اقتصاد، اخلاق و اقتصاد، مبانی فلسفی اقتصاد، سیر اندیشه‌های اقتصادی، سیر اندیشه‌های اقتصادی: متفکران اسلامی، آشنایی با فقه اسلامی، اقتصاد ایران: کلیات و تاریخ اقتصادی، اقتصاد ایران: سیاست‌ها و چالش‌های اقتصادی، اقتصاد ایران: برنامه‌ریزی و بودجه، الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت و اقتصاد مقاومتی، اقتصاد بخش عمومی (۱)، بانکداری اسلامی، بازار سرمایه اسلامی، بحران‌های اقتصادی - مالی و اقتصاد جهانی، نظام‌های اقتصادی) است که ۴۲ درصد دروس ارائه شده می‌باشد، همچنین در بخش اختیاری نیز ۱۹ درس (اقتصاد و دفاع، نظریه‌های عدالت در اقتصاد، نظریه‌های توسعه با رویکرد اسلامی، اقتصاد اجتماعی، اقتصاد نهادی، اقتصاد و سرمایه اجتماعی، اقتصاد خانواده، اقتصاد صنایع دستی، اصول بیمه، بیمه اموال، بیمه اشخاص، بیمه‌های اتکایی و صکوک بیمه‌ای، اصول و مبانی بیمه و تامین اجتماعی، توسعه اقتصادی روستایی و عشایری، سیاست‌های توسعه کشاورزی، مبانی اقتصاد فرهنگ، فلسفه اقتصاد تطبیقی (۱) و (۲)، روش شناسی اقتصاد) با محتوای کیفی وجود دارد. پس به طور کلی در مجموع دروس (۷۹ درس اصلی و اختیاری)، ۳۴ درس یعنی ۴۳ درصد دروس دارای محتوای کیفی هستند. بنابراین، این شاخص در جدول بالا در دسته‌بندی (۳) و (۴) امتیاز متوسط را می‌گیرد.

شاخص ۱.۳: با بررسی سرفصل‌ها و دروس در دو برنامه آموزشی فعلی و جدید، در سرفصل فعلی هیچ درسی مرتبط با این شاخص در بخش تخصصی و اختیاری وجود ندارد. بنابراین این شاخص در جدول بالا در دسته‌بندی (۱) و (۲) امتیاز **خیلی کم** را می‌گیرد.

درس‌های مرتبط با این شاخص در برنامه آموزشی جدید شامل: درس "نظریه بازی‌ها و کاربرد آن در اقتصاد (۱)" در بخش اصلی و درس "نظریه بازی‌ها و کاربرد آن در اقتصاد (۲)" در بخش اختیاری است. بنابراین این شاخص در جدول بالا در دسته‌بندی (۳) و (۴) امتیاز **خیلی کم** را می‌گیرد.

شاخص ۱.۴: با بررسی سرفصل‌ها و دروس در دو برنامه آموزشی فعلی و جدید، درس‌های مرتبط با این شاخص در سرفصل فعلی شامل: دو درس مبانی فقهی اقتصاد اسلام و نظام اقتصادی صدر اسلام در بخش اصلی به ارزش ۵ واحد است و در بخش اختیاری درسی وجود ندارد. بنابراین این شاخص در جدول بالا در دسته‌بندی (۱) و (۲) امتیاز **کم** را می‌گیرد.

درس‌های مرتبط با این شاخص در برنامه آموزشی جدید شامل: دروس اصول و مبانی اقتصاد اسلامی، سیر اندیشه‌های اقتصادی: متفکران اسلامی، آشنایی با فقه اسلامی و بازار سرمایه اسلامی در بخش اصلی و درس نظریه‌های توسعه با رویکرد اسلامی در بخش اختیاری است. بنابراین این شاخص در جدول بالا در دسته‌بندی (۳) و (۴) امتیاز **متوسط** را می‌گیرد.

شاخص ۵.۱: با بررسی سرفصل دروس ریاضی در دو برنامه آموزشی فعلی و جدید، برنامه آموزشی قدیم با توجه به ضعف در ارائه مباحث جدید در حوزه ریاضیات در جدول بالا در دسته‌بندی (۱) و (۲) امتیاز **کم** را می‌گیرد.

برنامه آموزشی فعلی با داشتن سرفصل‌هایی مانند نظریه بازی‌ها و نظریه کنترل و بهینه‌یابی پویا در جدول بالا در دسته‌بندی (۳) و (۴) امتیاز **متوسط** را می‌گیرد.

شاخص ۶.۱: با بررسی سرفصل‌ها و دروس در دو برنامه آموزشی فعلی و جدید، درس‌های مرتبط با این شاخص در سرفصل فعلی شامل: درس مبانی جامعه‌شناسی در بخش اصلی به ارزش ۳ واحد است و در بخش اختیاری درسی وجود ندارد. بنابراین این شاخص در جدول بالا در دسته‌بندی (۱) و (۲) امتیاز **خیلی کم** را می‌گیرد.

درس‌های مرتبط با این شاخص در برنامه آموزشی جدید به این شکل است که در بخش اصلی درسی وجود ندارد و در بخش اختیاری دروس اقتصاد اجتماعی، اقتصاد و سرمایه اجتماعی و مبانی اقتصاد فرهنگ است. بنابراین این شاخص در جدول بالا در دسته‌بندی (۳) امتیاز **خیلی کم** و در دسته‌بندی (۴) امتیاز **متوسط** را می‌گیرد.

شاخص ۷.۱: با بررسی سرفصل‌ها و دروس در دو برنامه آموزشی فعلی و جدید، درس‌های مرتبط با این شاخص در سرفصل فعلی هیچ درسی وجود ندارد. بنابراین این شاخص در جدول بالا در دسته‌بندی (۱) و (۲) امتیاز خیلی کم را می‌گیرد.

درس‌های مرتبط با این شاخص در برنامه آموزشی جدید شامل: دروس اخلاق و اقتصاد، مبانی فلسفی اقتصاد، در بخش اصلی و درس‌های نظریه‌های عدالت در اقتصاد و فلسفه اقتصاد تطبیقی در بخش اختیاری است. بنابراین این شاخص در جدول بالا در دسته‌بندی (۳) امتیاز کم و در دسته‌بندی (۴) امتیاز زیاد را می‌گیرد.

شاخص ۸.۱: با بررسی سرفصل‌ها و دروس در دو برنامه آموزشی فعلی و جدید، درس‌های مرتبط با این شاخص در سرفصل فعلی شامل: درس حقوق و تجارت در بخش اصلی است و در بخش اختیاری درسی وجود ندارد. بنابراین این شاخص در جدول بالا در دسته‌بندی (۱) و (۲) امتیاز خیلی کم را می‌گیرد.

درس‌های مرتبط با این شاخص در برنامه آموزشی جدید شامل: درس حقوق و اقتصاد در بخش اصلی است و در بخش اختیاری درس مرتبطی وجود ندارد. بنابراین این شاخص در جدول بالا در دسته‌بندی (۳) و (۴) امتیاز خیلی کم را می‌گیرد.

شاخص ۱.۲: با بررسی سرفصل‌ها و دروس در دو برنامه آموزشی فعلی و جدید، درس‌های مرتبط با این شاخص در سرفصل فعلی شامل: درس اقتصاد ایران در بخش اصلی به ارزش ۳ واحد و درس جغرافیای اقتصادی ایران در بخش اختیاری است. بنابراین این شاخص در جدول بالا در دسته‌بندی (۱) امتیاز خیلی کم و در دسته‌بندی (۲) امتیاز کم را می‌گیرد.

درس‌های مرتبط با این شاخص در برنامه آموزشی جدید شامل: دروس الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت و اقتصاد مقاومتی، اقتصاد ایران (۱): کلیات و تاریخ اقتصادی، اقتصاد ایران: سیاست‌ها و چالش‌های اقتصادی و اقتصاد ایران (۳): برنامه‌ریزی و بودجه در بخش اصلی است و در بخش اختیاری درس مرتبطی وجود ندارد. بنابراین این شاخص در جدول بالا در دسته‌بندی (۳) و (۴) امتیاز زیاد را می‌گیرد.

شاخص ۲.۲: با بررسی سرفصل‌ها و دروس در دو برنامه آموزشی فعلی و جدید، درس مرتبطی با این شاخص در سرفصل فعلی و در بخش اصلی وجود ندارد و بخش اختیاری شامل درس بانکداری اسلامی است. بنابراین این شاخص در جدول بالا در دسته‌بندی (۱) امتیاز خیلی کم و در دسته‌بندی (۲) امتیاز کم را می‌گیرد.

درس‌های مرتبط با این شاخص در برنامه آموزشی جدید شامل: درس بانکداری اسلامی در بخش اصلی است و شامل درس حسابداری بانکداری اسلامی در بخش اختیاری است. بنابراین این

شاخص در جدول بالا در دسته‌بندی (۳) امتیاز **خیلی کم** و در دسته‌بندی (۴) امتیاز **کم** را می‌گیرد.

شاخص ۲.۳ الف: با بررسی سرفصل‌ها و دروس در دو برنامه آموزشی فعلی و جدید، درس‌های مرتبط با این شاخص در سرفصل فعلی شامل: درس ارزیابی طرح‌های اقتصادی در بخش اصلی و شامل درس مدیریت مالی در بخش اختیاری است. بنابراین این شاخص در جدول بالا در دسته‌بندی (۱) امتیاز **خیلی کم** و در دسته‌بندی (۲) امتیاز **کم** را می‌گیرد.

درس‌های مرتبط با این شاخص در برنامه آموزشی جدید شامل: درس ارزیابی طرح‌های اقتصادی و مدیریت مالی در بخش اصلی است و شامل درس‌های بورس و اوراق بهادار و تامین مالی، تامین مالی و قراردادهای انرژی، اصول و مبانی بیمه و تامین اجتماعی و تامین مالی خرد در بخش اختیاری است. بنابراین این شاخص در جدول بالا در دسته‌بندی (۳) امتیاز **کم** و در دسته‌بندی (۴) امتیاز **خیلی زیاد** را می‌گیرد.

شاخص ۳.۲ ب: با بررسی سرفصل‌ها و دروس در دو برنامه آموزشی فعلی و جدید، در سرفصل فعلی و در بخش اصلی درس مرتبطی وجود ندارد و بخش اختیاری شامل دروس اقتصاد کار و نیروی انسانی، اقتصاد رفاه و اقتصاد تعاون است. بنابراین این شاخص در جدول بالا در دسته‌بندی (۱) امتیاز **خیلی کم** و در دسته‌بندی (۲) امتیاز **متوسط** را می‌گیرد.

درس‌های مرتبط با این شاخص در برنامه آموزشی جدید به این شکل است که در بخش اصلی درسی وجود ندارد و دروس بخش اختیاری شامل درس‌های: اقتصاد خانواده، اقتصاد سلامت، اقتصاد آموزش، اقتصاد کار و نیروی انسانی و اقتصاد هنر، صنایع دستی و میراث فرهنگی می‌شود. بنابراین این شاخص در جدول بالا در دسته‌بندی (۳) امتیاز **خیلی کم** و در دسته‌بندی (۴) امتیاز **زیاد** را می‌گیرد.

شاخص ۴.۲: با بررسی سرفصل‌ها و دروس در دو برنامه آموزشی فعلی و جدید، درس‌های مرتبط با این شاخص در سرفصل فعلی هیچ درسی وجود ندارد. بنابراین این شاخص در جدول بالا در دسته‌بندی (۱) و (۲) امتیاز **خیلی کم** را می‌گیرد.

درس‌های مرتبط با این شاخص در برنامه آموزشی جدید شامل: درس بحران‌های اقتصادی مالی و اقتصاد جهانی در بخش اصلی و درس اقتصاد دفاع در بخش اختیاری است. بنابراین این شاخص در جدول بالا در دسته‌بندی (۳) و (۴) امتیاز **کم** را می‌گیرد.

شاخص ۵.۲: با بررسی سرفصل‌ها و دروس در دو برنامه آموزشی فعلی و جدید، درس‌های مرتبط با این شاخص در سرفصل فعلی شامل: دروس تجارت بین‌الملل و مالیه بین‌الملل در بخش اصلی و دروس اقتصاد کشورهای با برنامه‌ریزی متمرکز و مسائل اقتصادی کشورهای جهان سوم در بخش

اختیاری است. بنابراین این شاخص در جدول بالا در دسته‌بندی (۱) امتیاز کم و در دسته‌بندی (۲) امتیاز متوسط را می‌گیرد.

درس‌های مرتبط با این شاخص در برنامه آموزشی جدید شامل: درس‌های تجارت بین‌الملل، مالیه بین‌الملل و اقتصاد گردشگری در بخش اصلی است و شامل درس انرژی‌های فسیلی بازارها و سیاست‌ها در بخش اختیاری است. بنابراین این شاخص در جدول بالا در دسته‌بندی (۳) امتیاز کم و در دسته‌بندی (۴) امتیاز متوسط را می‌گیرد.

شاخص ۶.۲: با بررسی سرفصل‌ها و دروس در دو برنامه آموزشی فعلی و جدید، درس‌های مرتبط با این شاخص در سرفصل فعلی شامل: دروس اقتصاد کشاورزی و اقتصاد محیط‌زیست و منابع در بخش اصلی و دروس اقتصاد شهری، اقتصاد منطقه‌ای، اقتصاد نفت و نیرو، اقتصاد صنعتی و اقتصاد حمل‌ونقل در بخش اختیاری است. بنابراین این شاخص در جدول بالا در دسته‌بندی (۱) امتیاز کم و در دسته‌بندی (۲) امتیاز خیلی‌زیاد را می‌گیرد.

درس‌های مرتبط با این شاخص در برنامه آموزشی جدید شامل: درس‌های اقتصاد انرژی و نفت و نیرو و اقتصاد محیط‌زیست و منابع در بخش اصلی و دروس اقتصاد شهری، اقتصاد صنعتی و اقتصاد حمل‌ونقل در بخش اختیاری است. بنابراین این شاخص در جدول بالا در دسته‌بندی (۳) امتیاز کم و در دسته‌بندی (۴) امتیاز زیاد را می‌گیرد.

شاخص ۷.۲: با بررسی سرفصل‌ها و دروس در دو برنامه آموزشی فعلی و جدید، درس‌های مرتبط با این شاخص در سرفصل فعلی شامل: دروس اقتصاد بخش عمومی (هزینه‌ها) و اقتصاد بخش عمومی (درآمدها) در بخش اصلی و درس بودجه‌بندی دولت در بخش اختیاری است. بنابراین این شاخص در جدول بالا در دسته‌بندی (۱) امتیاز متوسط و در دسته‌بندی (۲) امتیاز زیاد را می‌گیرد.

درس‌های مرتبط با این شاخص در برنامه آموزشی جدید شامل: دروس اقتصاد بخش عمومی (هزینه‌ها) و اقتصاد بخش عمومی (درآمدها) در بخش اصلی است و در بخش اختیاری درس مرتبطی وجود ندارد. بنابراین این شاخص در جدول بالا در دسته‌بندی (۳) و (۴) امتیاز متوسط را می‌گیرد.

نتیجه‌گیری

تلاش اصلی در این نوشتار، مقایسه دو برنامه فعلی و جدید آموزش اقتصاد در ایران بود که این کار با استخراج شاخص‌هایی در حوزه آموزش اقتصاد و امتیازدهی به این شاخص‌ها در دو برنامه آموزشی صورت گرفت.

طبق نتایج به دست آمده در اکثر شاخص‌ها برنامه آموزشی جدید نسبت به برنامه آموزش فعلی پیشرفت‌هایی را داشته است اما نسبت به نقطه مطلوب فاصله زیادی دارد. نتیجه این مقاله نشان می‌دهد که درس‌های پیشنهادی در حوزه‌های بومی‌سازی و بررسی مسائل اقتصاد ایران، لحاظ نقش نهادهای مهم اقتصادی، برون‌گرایی و ارتباط با جهان، توجه به مباحث کاربردی پیشرفت‌های خوبی داشته اما در حوزه صوری شدن، توجه به روش‌های جدید تجربی، توجه به پیشرفت‌های جدید ریاضیات و دیگر روش‌های کمی، توجه به مباحث اقتصاد اسلامی و توجه به مبانی فلسفی، تاریخی، جامعه‌شناختی و روانشناختی نظریه‌های اقتصادی، لحاظ کردن نقش دولت در اقتصاد، توجه به مباحث در حوزه تحولات جدید اقتصادی در دنیا، پیشرفت چشمگیر و قابل قبولی نداشته است.

جهت بهبود برنامه آموزشی اقتصاد پیشنهادات زیر در این مقاله ارائه می‌شود:

- ۱- بازنگری در فلسفه علم اقتصاد ایران (مشخص کردن جایگاه انتولوژی علمی و متدولوژی در تئوری پردازی؛ فلسفه اقتصاد اسلامی؛ الگوی اسلامی، ایرانی پیشرفت)
- ۲- بازبینی در واحدهای مقدماتی خرد و کلان، کاربرد صحیح ریاضیات
- ۳- تکثرگرایی بیشتر در حوزه روش
- ۴- استفاده بیشتر از دستاوردهای سایر مکاتب هترودوکس
- ۵- معرفی روش‌های آموزشی جدید (روش‌های غیرفرمالیستی، تجربی، رفتاری و ...)
- ۶- با مطرح شدن اقتصاد مقاومتی، لازم است در جهت گفتمان سازی اقتصاد مقاومتی سهم بیشتری از برنامه آموزشی به اقتصاد مقاومتی و الزامات آن پرداخته شود.
- ۷- جنگ اقتصادی و دفاع اقتصادی دو مفهومی هستند که با توجه به شرایط تحریم وارده بر کشور نیاز است توجه ویژه‌ای به آن داشت.
- ۸- فقدان پیوند ساختاری بین نظام آموزشی و پژوهشی از جمله علل عمده عدم کارایی نظام تولید در نظام آموزش رسمی اقتصاد ایران است که این امر کل نظام آموزشی اقتصاد، را به شدت تحت تاثیر قرار می‌دهد. و نیاز به تقویت دروس کاربردی در حوزه اقتصاد است.
- ۹- همچنین پیشنهاد می‌شود در برنامه آموزشی دروس کاربردی اقتصاد اسلامی بیشتر مورد توجه قرار گیرد.

منابع

۱. احمدی، علی محمد (۱۳۸۹)، چالش‌های موجود نظام آموزش اقتصاد اسلامی، فصلنامه اقتصاد اسلامی، شماره ۱۸.
۲. تدریس در اقتصاد اسلامی (۱۳۸۲)، مجموعه مقالات، نشست تخصصی مدرسان اقتصاد اسلامی، دانشگاه تربیت مدرس.
۳. دادگر، یدالله (۱۳۸۴)، اصلاح ابعادی از آموزش اقتصاد ایران به مثابه نزدیک شدن به اقتصاد بومی و دینی، مجموعه مقالات سومین همایش دوسالانه اقتصاد اسلامی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
۴. درخشان، مسعود (۱۳۸۱)، بررسی تطبیقی نظام آموزش علم اقتصاد در ایران و سایر کشورها، مجموعه مقالات اولین همایش دستاوردهای آموزشی و پژوهشی علم اقتصاد در ایران، تهران، دانشگاه علامه طباطبائی.
۵. درویشی، باقر، محمدنبی شهیکی تاش و حسین محمدی (۱۳۸۷)، بررسی ریاضیات در آموزش اقتصاد (مطالعه موردی دانشکده‌های اقتصاد در ایران)، فصل‌نامه اقتصاد مقداری، دوره ۵، شماره ۳، فصل پاییز: صص ۷۹-۱۰۵.
۶. صدر، محمدباقر (۱۹۸۵)، اقتصادنا، بیروت، دارالتعارف.
۷. گال، رژه (۱۳۸۲)، اصول راهنمایی در آموزش و پرورش، ترجمه علی محمد کاردان، انتشارات دانشگاه تهران.
۸. نلر، جی، اف (۱۳۸۰)، آشنایی با فلسفه آموزش و پرورش، ترجمه فریدون بازرگان، تهران، انتشارات سمت.
9. Backhouse, Roger E. (2010). The Puzzle of Modern Economics: Science or Ideology? Cambridge University Press.
10. Lawson, Tony (2003) Reorienting Economics (London and New York: Routledge).
11. Gabbraith, j, k, (1991), economics in the century ahead, the economic journal, no 101.
12. Wolf, R, M, (1984), Evaluation in education function of programe review, London, praeger.

پیوست (۱): لیست کل دروس و وضعیت نسبت به سرفصل (فعلی، جدید، هر دو،

هیچکدام)

ردیف	درس	واحد	شاخص	وضعیت نسبت به سرفصل
1	بانکداری اسلامی	۳	۲-۲	هر دو
2	سیر اندیشه‌های اقتصادی (2): متفکران اسلامی	۲	۴-۱	جدید
3	آشنایی با فقه اقتصادی	۳	۴-۱	هر دو
4	الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت و اقتصاد مقاومتی	۲	۱-۲	جدید
5	بازار سرمایه اسلامی	۲	۲-۲	جدید
6	حسابداری بانکداری اسلامی	۲	۲-۲	جدید
7	نظریه‌های توسعه با رویکرد اسلامی	۲	۴-۱	جدید
8	اصول و مبانی اقتصاد اسلامی	۲	۴-۱	جدید
9	اقتصاد ایران (۱) کلیات و تاریخ اقتصادی	۳	۱-۲	جدید
10	اقتصاد ایران (۲) سیاست‌ها و چالش‌های اقتصادی	۳	۱-۲	جدید
11	اقتصاد ایران (۳) برنامه‌ریزی و بودجه	۲	۱-۲	جدید
12	اقتصاد محیط‌زیست و منابع	۳	۳-۲	هر دو
13	اقتصاد انرژی	۳	۶-۲	هر دو
14	بورس اوراق بهادار و تامین مالی	۲	۳-۲	جدید
15	اقتصاد صنایع دستی	۲	۳-۲	جدید
16	اقتصاد میراث فرهنگی	۲	۳-۲	جدید
17	اقتصاد گردشگری	۲	۵-۲	جدید
18	اقتصاد کشاورزی	۲	۶-۲	هر دو
19	توسعه اقتصادی روستایی و عشایری	۲	۲-۱	جدید
20	حقوق و اقتصاد	۲	۸-۱	جدید
21	اخلاق و اقتصاد	۲	۷-۱	جدید
22	مبانی فلسفی اقتصاد	۲	۷-۱	جدید
23	اقتصاد اجتماعی	۲	۶-۱	جدید
24	اقتصاد و دفاع	۲	۴-۲	جدید
25	نظریه‌های عدالت در اقتصاد	۲	۷-۱	جدید
26	اقتصاد نهادی	۲	۱-۱	جدید
27	اقتصاد و سرمایه اجتماعی	۲	۶-۱	جدید
28	مبانی اقتصاد فرهنگ	۲	۶-۱	جدید
29	اقتصاد رسانه	۲	۳-۲	جدید
30	فلسفه اقتصاد تطبیقی ۱	۲	۷-۱	جدید

ردیف	درس	واحد	شاخص	وضعیت نسبت به سرفصل
31	فلسفه اقتصاد تطبیقی ۲	۲	۷-۱	جدید
32	روش‌شناسی اقتصاد	۲	۷-۱	جدید
33	ارزیابی اجتماعی - فرهنگی طرح‌های اقتصادی	۲	۳-۲	جدید
34	بحران‌های اقتصادی مالی و اقتصاد جهانی	۲	۴-۲	جدید
35	سیاست‌های توسعه کشاورزی	۲	۲-۱	جدید
36	انرژی‌های فسیلی: بازارها و سیاست‌ها	۲	۵-۲	جدید
37	اقتصاد ریاضی (۱)	۲	۵-۱	هر دو
38	پژوهش عملیاتی	۲	۵-۱	هر دو
39	انرژی‌های فسیلی: بازارها و سیاست‌ها	۲	۵-۲	جدید
40	انرژی‌های تجدید پذیر: بازارها و سیاست‌ها	۲	۵-۲	جدید
41	تأمین مالی و قراردادهای انرژی	۲	۳-۲	جدید
42	نظریه بازی و کاربرد آن در اقتصاد (۱)	۲	۶-۱	جدید
43	نظریه بازی و کاربرد آن در اقتصاد (۲)	۲	۶-۱	جدید
44	اقتصاد خانواده	۳	۳-۲	جدید
45	حسابداری بخش عمومی	۲	۷-۲	جدید
46	اقتصاد هنر	۳	۳-۲	هیچ
47	اقتصاد حمل‌ونقل	۲	۶-۲	هر دو
48	اقتصاد سلامت	۲	۳-۲	جدید
49	اقتصاد آموزش	۲	۳-۲	جدید
50	بیمه‌های اتکایی و صکوک بیمه‌ای	۲	۲-۱	جدید
51	اصول و مبانی بیمه و تأمین اجتماعی	۲	۲-۱	هر دو
52	تأمین مالی خرد	۲	۳-۲	جدید
53	اصول سازمان و مدیریت	۳	۲-۱	فعلی
54	حقوق تجارت	۳	۸-۱	فعلی
55	مبانی جامعه‌شناسی	۳	۶-۱	فعلی
56	ریاضیات ۱	۴	۵-۱	هر دو
57	ریاضیات ۲	۴	۵-۱	هر دو
58	آمار ۱	۴	۵-۱	هر دو
59	آمار ۲	۴	۵-۱	هر دو
60	روش تحقیق	۳	۲-۱	فعلی

ردیف	درس	واحد	شاخص	وضعیت نسبت به سرفصل
61	اقتصاد خاورمیانه	۳	۲-۲	هیچ
62	اقتصاد کشورهای مسلمان	۳	۲-۲	هیچ
63	مسائل جاری در اقتصاد اسلامی	۳	۲-۲	هیچ
64	بازرگانی در اسلام	۳	۴-۱	هیچ
65	پول و بانکداری	۳	۲-۱	هر دو
66	اقتصاد بخش عمومی (۱)	۳	۷-۲	هر دو
67	نظام اقتصادی صدر اسلام	۲	۴-۱	هر دو
68	نظام‌های اقتصادی	۳	۱-۱	هر دو
69	تجارت بین‌الملل	۳	۵-۲	هر دو
70	مالیه بین‌الملل	۳	۵-۲	هر دو
71	اقتصاد توسعه	۳	۲-۱	هر دو
72	اقتصاد سیاسی داخلی و بین‌الملل	۳	۴-۲	هیچ
73	اقتصاد بخش عمومی (۲)	۳	۷-۲	هر دو
74	تاریخ عقاید اقتصادی	۳	۱-۱	فعلی
75	برنامه‌ریزی اقتصادی	۳	۲-۱	فعلی
76	اقتصاد نفت و نیرو	۳	۶-۲	فعلی
77	بودجه	۳	۷-۲	فعلی
78	اقتصاد شهری	۲	۶-۲	هر دو
79	اقتصاد منطقه‌ای	۲	۶-۲	فعلی
80	اقتصاد کار و نیروی انسانی	۳	۲-۳	فعلی
81	مالیه عمومی در اسلام	۳	۴-۱	هیچ
82	اقتصاد تعاون	۲	۳-۲	فعلی
83	اقتصاد کشورهای با برنامه ریزی متمرکز	۲	۵-۲	فعلی
84	مسائل اقتصادی کشورهای جهان سوم	۳	۵-۲	فعلی
85	جنگ و دفاع اقتصادی	۳	۴-۲	هیچ
86	احتمال و استنباط آماری	۳	۵-۱	هر دو
87	ریاضی (۳)	۳	۵-۱	هر دو
88	جهانی شدن	۳	۴-۲	هیچ
89	اقتصاد صنعتی	۳	۶-۲	فعلی
90	اقتصاد سنجی کاربردی	۳	۵-۱	هر دو
91	جغرافیای اقتصادی ایران	۲	۱-۲	فعلی
92	اقتصاد ورزش	۳	۳-۲	هیچ

پیوست (۲): لیست دروس سرفصل جدید و فعلی

۱- سرفصل‌های جدید:		
الف: دروس جدید مرتبط با مسائل اقتصاد اسلامی در دروس تخصصی و اختیاری		
ردیف	درس	واحد
۱	بانکداری اسلامی	۳
۲	سیر اندیشه‌های اقتصادی (۲): متفکران اسلامی	۲
۳	آشنایی با فقه اقتصادی	۳
۴	الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت و اقتصاد مقاومتی	۲
۵	سرمایه بازار اسلامی	۲
۶	حسابداری بانکداری اسلامی	۲
۷	نظریه‌های توسعه با رویکرد اسلامی	۲
۸	اصول و مبانی اقتصاد اسلامی	۲
ب: دروس جدید با رویکرد بومی‌سازی و تاکید بر اقتصاد ایران در دروس تخصصی و اختیاری		
ردیف	درس	واحد
۱	اقتصاد ایران (۱) کلیات و تاریخ اقتصادی	۳
۲	اقتصاد ایران (۲) سیاست‌ها و چالش‌های اقتصادی	۳
۳	اقتصاد ایران (۳) برنامه‌ریزی و بودجه	۲
۴	اقتصاد محیط‌زیست و منابع	۳
۵	اقتصاد انرژی	۳
۶	بورس اوراق بهادار و تامین مالی	۲
۷	اقتصاد صنایع دستی	۲
۸	اقتصاد میراث فرهنگی	۲
۹	اقتصاد گردشگری	۲
۱۰	اقتصاد کشاورزی	۲
۱۱	توسعه اقتصادی روستایی و عشایری	۲
ب: دروس بین رشته‌ای در دروس تخصصی و اختیاری		
ردیف	درس	واحد
۱	حقوق و اقتصاد	۲
۲	اخلاق و اقتصاد	۲
۳	مبانی فلسفی اقتصاد	۲
۴	اقتصاد اجتماعی	۲
۵	اقتصاد و دفاع	۲
۶	نظریه‌های عدالت در اقتصاد	۲
۷	اقتصاد نهادی	۲
۸	اقتصاد و سرمایه اجتماعی	۲
۹	مبانی اقتصاد فرهنگ	۲
۱۰	اقتصاد رسانه	۲
۱۱	فلسفه اقتصاد تطبیقی ۱	۲

۱۲	فلسفه اقتصاد تطبیقی ۲	۲
۱۳	روش شناسی اقتصاد	۲
۱۴	ارزیابی اجتماعی- فرهنگی طرح‌های اقتصادی	۲
ت: دروس جدید در حوزه مطالعات اقتصاد جهانی در دروس تخصصی و اختیاری		
ردیف	درس	واحد
۱	بحران‌های اقتصادی مالی و اقتصاد جهانی	۲
۲	سیاست‌های توسعه کشاورزی	۲
۳	انرژی‌های فسیلی: بازارها و سیاست‌ها	۲
ث: سایر دروسی که برای تقویت توان علمی دانشجویان به عنوان دروس تخصصی و اختیاری در برنامه جدید اضافه شده است.		
ردیف	درس	واحد
۱	اقتصاد ریاضی (۱)	۲
۲	پژوهش عملیاتی	۲
۳	انرژی‌های فسیلی: بازارها و سیاست‌ها	۲
۴	انرژی‌های تجدید پذیر: بازارها و سیاست‌ها	۲
۵	تأمین مالی و قراردادهای انرژی	۲
۶	نظریه بازی و کاربرد آن در اقتصاد (۱)	۲
۷	نظریه بازی و کاربرد آن در اقتصاد (۲)	۲
۸	اقتصاد مالی و مدیریت ریسک	۲
۹	حسابداری بخش عمومی	۲
۱۰	حسابداری بهای تمام شده	۲
۱۱	اقتصاد حمل‌ونقل	۲
۱۲	اقتصاد سلامت	۲
۱۳	اقتصاد آموزش	۲
۱۴	بیمه‌های انکابی و صکوک بیمه ای	۲
۱۵	اصول و مبانی بیمه و تأمین اجتماعی	۲
۱۶	تأمین مالی خرد	۲
۲- سرفصل‌های فعلی:		
الف: دروس اصلی:		
ردیف	درس	واحد
۱	زبان خارجی	۲
۲	اصول سازمان و مدیریت	۳
۳	حقوق تجارت	۳
۴	مبانی جامعه‌شناسی	۳
۵	ریاضیات ۱	۴
۶	ریاضیات ۲	۴
۷	آمار ۱	۴
۸	آمار ۲	۴

۳	روش تحقیق	۹
۳	اصول حسابداری (۱)	۱۰
۳	اصول حسابداری (۲)	۱۱
۴	اقتصاد خرد (۱)	۱۲
۴	اقتصاد خرد (۲)	۱۳
۴	اقتصاد کلان (۱)	۱۴
۴	اقتصاد کلان (۲)	۱۵
۳	پول و بانکداری	۱۶
۳	مبانی فقهی اقتصاد اسلام	۱۷
۳	اقتصاد بخش عمومی (۱)	۱۸
۲	نظام اقتصادی صدر اسلام	۱۹
۳	نظام های اقتصادی	۲۰
۳	تجارت بین الملل	۲۱
۳	مالیه بین الملل	۲۲
۳	اقتصاد توسعه	۲۳
۳	اقتصاد ایران	۲۴
ب: دروس اختصاصی		
واحد	درس	ردیف
۳	اقتصاد کشاورزی	۱
۳	اقتصاد مدیریت	۲
۳	اقتصاد بخش عمومی (۲)	۳
۳	اقتصاد ریاضی	۴
۴	اقتصاد سنجی	۵
۳	تاریخ عقاید اقتصادی	۶
۳	ارزیابی طرح های اقتصادی	۷
۳	برنامه ریزی اقتصادی	۸
۳	اقتصاد منابع	۹
ج: دروس اختیصاصی اختیاری		
واحد	درس	ردیف
۳	اقتصاد نفت و نیرو	۱
۳	آشنایی با برنامه نویسی و بسته های کامپیوتری	۲
۳	بودجه	۳
۲	اقتصاد شهری	۴
۲	اقتصاد منطقه ای	۵
۳	پژوهش عملیاتی	۶
۳	حسابداری شرکت ها	۷
۳	اقتصاد کار و نیروی انسانی	۸
۳	اقتصاد رفاه	۹
۲	اقتصاد تعاون	۱۰
۲	اقتصاد کشورهای با برنامه ریزی متمرکز	۱۱

۱۲	مسائل اقتصادی کشورهای جهان سوم	۳
۱۳	حسابداری ملی	۲
۱۴	احتمال و استنباط آماری	۳
۱۵	ریاضی (۳)	۳
۱۶	مدیریت مالی (۱)	۳
۱۷	اقتصاد صنعتی	۳
۱۸	اقتصاد حمل‌ونقل (۱)	۳
۱۹	اصول بیمه	۳
۲۰	بانکداری اسلامی	۲
۲۱	جمعیت‌شناسی عمومی	۳
۲۲	اقتصاد سنجی کاربردی	۳
۲۳	موضوعات انتخابی در اقتصاد (۱)	۳-۱
۲۴	موضوعات انتخابی در اقتصاد (۲)	۳-۱
۲۵	موضوعات انتخابی در اقتصاد (۳)	۳-۱
۲۶	زبان خارجی (۳)	۳
۲۷	جغرافیای اقتصادی ایران	۲